

METODA RÓŻNIC SKOŃCZONYCH

(omówienie na przykładzie równań liniowych)

niech $N = 2$ (2 równania różniczkowe zwyczajne liniowe I-rz.)

lub jedno II-rzędu

$$f'' = p(x)f' + q(x)f + r(x)$$

$$a \leq x \leq b, \quad f(a) = \alpha, \quad f(b) = \beta$$

idea:

na siatce argumentu $X \quad x_i, i=1,2, \dots, n$

dyskretyzujemy równanie wyrażając

$$f'', \quad f', \quad f$$

przez $f_i = f(x_i)$;

obcinając odpowiednio rozwinięcie Taylora

$$f(x_{i+1}) \quad i \quad f(x_{i-1})$$

albo wyrażając pochodne przez odpowiednie różnice skończone

$$f'_i = \frac{1}{2h} [f_{i+1} - f_{i-1}] \quad \text{oraz}$$

$$f''_i = \frac{1}{h^2} [f_{i+1} - 2f_i + f_{i-1}]$$

otrzymujemy dla każdego i

$$\left(\frac{2f_i - f_{i+1} - f_{i-1}}{h^2} \right) + p(x_i) \left(\frac{f_{i+1} - f_{i-1}}{2h} \right) + q(x_i) f_i = -r(x_i)$$

albo inaczej (*)

$$-\left(1 + \frac{h}{2} p_i\right) f_{i-1} + (2 + h^2 q_i) f_i - \left(1 - \frac{h}{2} p_i\right) f_{i+1} = -h^2 r_i$$

dla $i = 2, \dots, n-1$, czyli $n-2$ równań na n niewiadomych pozostałe 2 równania to

$$f_1 = f(a) = \alpha, \quad f_n = f(b) = \beta$$

wstawiając wartości $f_1 = \alpha$, $f_n = \beta$

do (*)

otrzymamy układ $n-2$ liniowych równań

algebraicznych na $n-2$ niewiadomych f_i ,

$i = 2, \dots, n-1$

$$\mathbf{A}\mathbf{f} = \mathbf{b} \quad (**)$$

który możemy rozwiązać znanymi już metodami

postać $\mathbf{A}$ jest trójdzielna

dla $N \gg 2$ mamy $(N - 2) \times n$ równań (!)

do rozwiązania bardzo dużych (ale prawie "pustych")

równań trzeba stosować specjalne techniki -

- metody relaksacyjne

(np. iteracyjna metoda Jacobiego)

rozwiązanie $\mathbf{A}\mathbf{f} = \mathbf{b}$ przebiega iteracyjnie

począwszy od przybliżonego rozwiązania $\mathbf{f}^{(0)}$

$$\mathbf{f}^{(k)} = \mathbf{T}\mathbf{f}^{(k-1)} + \mathbf{c}$$

aż do osiągnięcia zbieżności;

Rozkładając $\mathbf{A}$ na:

$$\begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11} & 0 & \dots & 0 \\ 0 & a_{22} & 0 & \dots \\ \dots & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \dots & 0 & a_{nn} \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} 0 & 0 & \dots & 0 \\ -a_{21} & 0 & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & 0 \\ -a_{n1} & \dots & -a_{n,n-1} & 0 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} 0 & -a_{12} & \dots & -a_{1n} \\ 0 & 0 & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & -a_{n-1,n} \\ 0 & \dots & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

$$(\mathbf{D} - \mathbf{L} - \mathbf{U})\mathbf{f} = \mathbf{b}$$

$$\mathbf{f} = \mathbf{D}^{-1}(\mathbf{L} + \mathbf{U})\mathbf{f} + \mathbf{D}^{-1}\mathbf{b}$$

$$\mathbf{f}^{(k)} = \mathbf{T}\mathbf{f}^{(k-1)} + \mathbf{c}$$

jako $\mathbf{f}^{(0)}$ może służyć np. przybliżone rozwiązanie analityczne (dla uproszczonych równań)

RÓWNANIA RÓŻNICZKOWE CZĄSTKOWE

Równania

- *eliptyczne,*

np. równanie Poissona

$$\frac{\partial^2}{\partial x^2} f(x, y) + \frac{\partial^2}{\partial y^2} f(x, y) = g(x, y)$$

w fizyce opisuje np.:

- rozkład pola grawitacyjnego w obecności źródeł (g)
- rozkład pola (potencjału) elektrycznego w obecności ładunków
prawo Gaussa (3D)

$$\nabla^2 \varphi = -4\pi\rho$$

- rozkład pola prędkości cieczy wypływającej ze źródeł

lub Laplace'a $g(x, y) = 0$

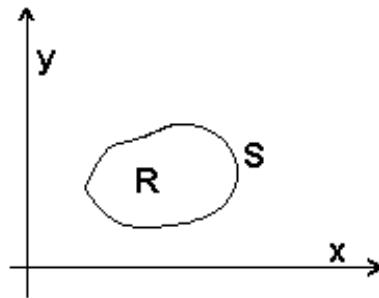
np. równanie Schroedingera (bez czasu)

$$\left(-\frac{\hbar^2}{2m} \Delta - E \right) \Psi(x, y, z) = 0$$

warunki brzegowe Dirichleta:

$$f(x, y) = B(x, y)$$

dla wszystkich x, y na brzegu S obszaru R

- *paraboliczne*

np.

$$\frac{\partial}{\partial t} f(x, t) - \alpha^2 \frac{\partial^2}{\partial x^2} f(x, t) = 0$$

równanie przewodnictwa cieplnego (w jednowymiarowym pręcie); równanie Schrödingera zależne od czasu w 1D; ...

warunki brzegowe:

1. w $t = 0$ zadany rozkład $f(x, t) = B(x)$
2. dla każdego t , f spełnia war. na brzegu przedziału

$$f(0, t) = f_0, \quad f(l, t) = f_l$$

- *hiperboliczne*

np. klasyczne równanie falowe (drgania w 1D)

$$\frac{\partial^2}{\partial t^2} f(x, t) = \alpha^2 \frac{\partial^2}{\partial x^2} f(x, t) .$$

Rozważmy równanie paraboliczne

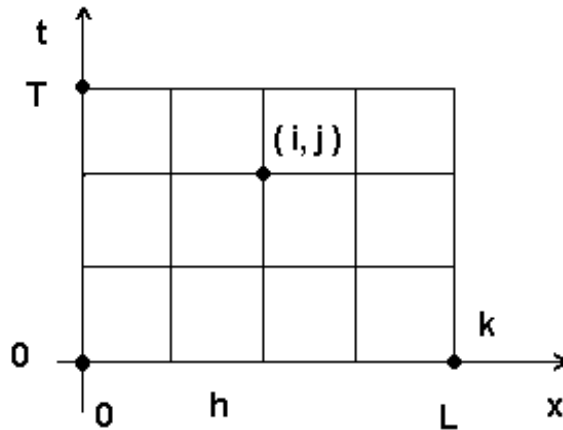
$$\frac{\partial}{\partial t} f(x, t) - \alpha^2 \frac{\partial^2}{\partial x^2} f(x, t) = 0$$

metoda siatek

dyskretyzując czas t i położenie x

w przedziałach np. $0 < t < T$, $0 < x < L$

dostajemy prostokątną siatkę:

w chwili $t = 0$ znamy wartości f dla wszystkich x
 $j \rightarrow t_j$ nazywamy warstwą

z rozwinięcia $f(x, t)$ w szereg Taylora
względem t przybliżamy

$$\frac{\partial}{\partial t} f(x_i, t_j) \cong \frac{f(i, j+1) - f(i, j)}{k}$$

a z rozwinięcia $f(x, t)$ względem x

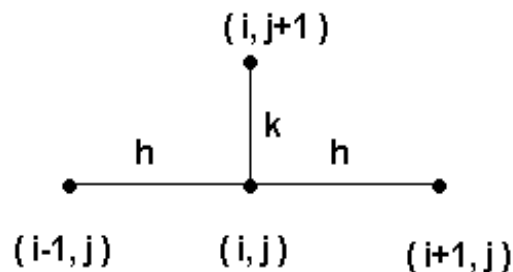
$$\frac{\partial^2}{\partial x^2} f(x_i, t_j) \cong \frac{f(i+1, j) - 2f(i, j) + f(i-1, j)}{h^2}$$

oznaczając $f_{ij} = f(i, j) = f(x_i, t_j)$

równanie daje zapisać się jako

$$f_{i,j+1} = \left(1 - \frac{2\alpha^2 k}{h^2}\right) f_{ij} + \alpha^2 \frac{k}{h^2} (f_{i+1,j} + f_{i-1,j})$$

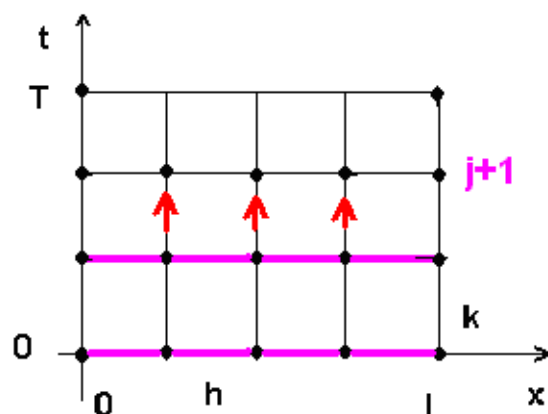
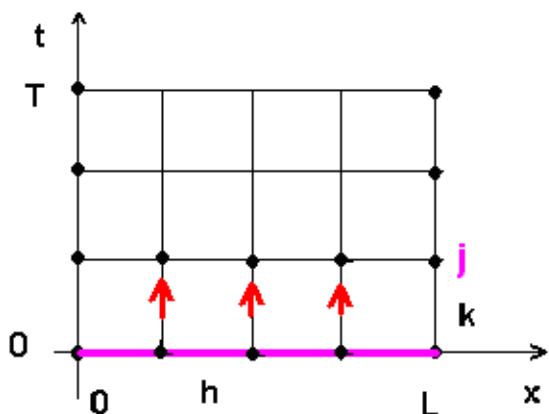
dodatkowo dochodzą równania brzegowe

$$f(0, t) = f_0, \quad f(l, t) = f_l$$

zatem, dla wszystkich i (w jednej warstwie $j+1$)

wartości $f_{i,j+1}$ mogą być znalezione ze

znajomości wartości $f_{i,j}$ w warstwie poprzedniej

$$\mathbf{f}^{(j+1)} = \mathbf{A}\mathbf{f}^{(j)}$$

gdzie

$\mathbf{A}$ jest trójdzielna

Elementy modelowania i teorii aproksymacji

Metoda najmniejszych kwadratów

zakładamy istnienie N punktów pomiarowych

(x_i, y_i) , gdzie

- x_i - wartości zmiennej niezależnej
- y_i - wyniki pomiarów pewnej wielkości zależnej od x

nie znamy "rzeczywistej" zależności $y(x)$

modelujemy tę zależność za pomocą M - parametrowej funkcji

$$y(x) = y(x; a_1, a_2, \dots, a_M)$$

szukamy takich wartości parametrów a_i

które minimalizują "rozbieżność" pomiędzy

wartościami pomiarowymi y_i a obliczonymi $y(x_i)$

- problem **MINIMAX**

szukanie takich parametrów, które minimalizują

$$\max_i \{|y_i - y(x_i)|\}$$

- minimalizacja odchylenia bezwzględnego

$$\sum_{i=1}^N |y_i - y(x_i)|$$

$$\frac{\partial}{\partial a_j} \sum_{i=1}^N |y_i - y(x_i)| = 0, \quad j = 1, \dots, M$$

- zakładając, że każdy pomiar wykonany jest z

błędem Δy , oraz, że rozkład (rozrzut)

mierzonych wartości y_i wokół „prawdziwych”

$y(x_i)$ jest Gaussowski (normalny)

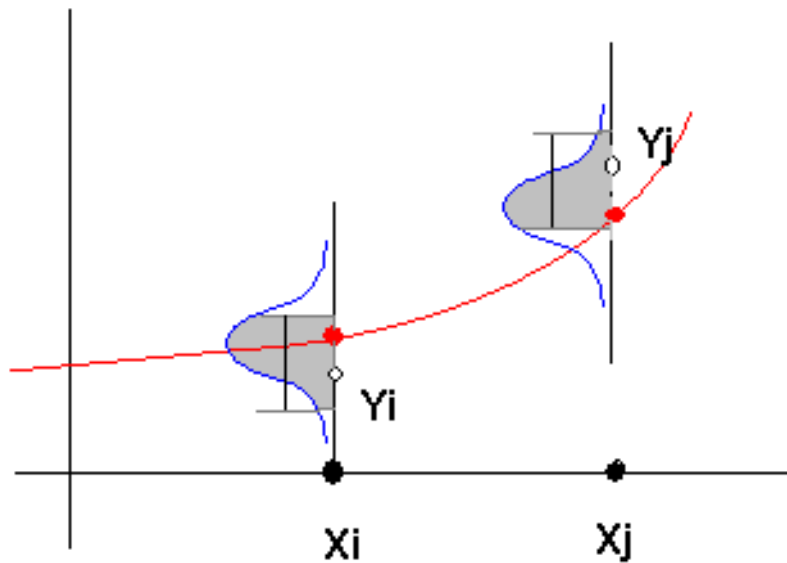
tzn. gdybyśmy wykonywali wiele pomiarów dla ustalonego x_i

to prawdopodobieństwo uzyskania N wartości

$y(x_i)$ w wyniku N pomiarów jest:

$$P = \prod_{i=1}^N \left\{ \exp \left[-\frac{1}{2} \left(\frac{y_i - y(x_i)}{\sigma} \right)^2 \right] \Delta y \right\}$$

jako iloczyn prawdopodobieństw,

gdzie σ - odchylenie standardowe rozkładu

(iloczyn - iloczyn prawdopodobieństw dla
poszczególnych punktów pomiaru)

maksymalizacja P - maksymalizacja $\log P$
lub minimalizacja $-\log P$

$$\left[\sum_{i=1}^N \frac{[y_i - y(x_i)]^2}{2\sigma^2} \right] - N \log \Delta y$$

σ i Δy stałe,

sprowadza do minimalizacji

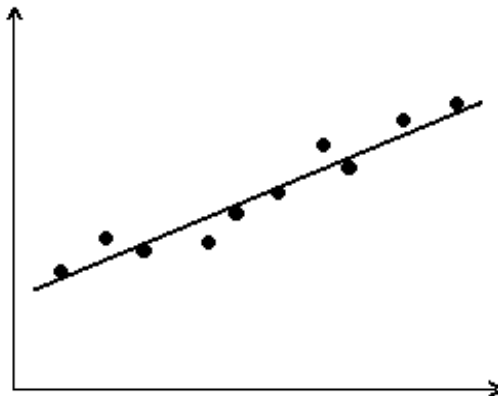
$$\sum_{i=1}^N [y_i - y(x_i)]^2,$$

tzn.

$$\frac{\partial}{\partial a_j} \sum_{i=1}^N [y_i - y(x_i, \mathbf{a})]^2 = 0, \quad j=1, \dots, M$$

punktów pomiarowych jest zwykle $N > M$

dopasowanie do prostej (regresja liniowa)

$$0 = \frac{\partial}{\partial a} \sum_{i=1}^N [y_i - (ax_i + b)]^2 = 2 \sum_{i=1}^N (y_i - ax_i - b)(-x_i)$$

$$0 = \frac{\partial}{\partial b} \sum_{i=1}^N [y_i - (ax_i + b)]^2 = 2 \sum_{i=1}^N (y_i - ax_i - b)(-1)$$

w rezultacie

$$a = \frac{N(\sum x_i y_i) - (\sum x_i)(\sum y_i)}{N(\sum x_i^2) - (\sum x_i)^2}$$

$$b = \frac{(\sum x_i^2)(\sum y_i) - (\sum x_i)(\sum x_i y_i)}{N(\sum x_i^2) - (\sum x_i)^2}$$

zauważmy, że mianownik $N(\sum x_i^2) - (\sum x_i)^2$

sprowadza się do

wariancji rozkładu $\sigma^2 = \frac{1}{N} \sum (x_i - \bar{x})^2$

dopasowanie do wielomianu

$$P_n(x) = \sum_{k=0}^n a_k x^k$$

$$\sum_{i=1}^N [y_i - P(x_i)]^2 \quad \text{różniczkujemy po } a_k$$

w rezultacie

(n + 1) równań na (n + 1) niewiadomych a_k

$$a_0 \sum x_i^0 + a_1 \sum x_i^1 + \dots + a_n \sum x_i^n = \sum y_i x_i^0$$

$$a_0 \sum x_i^1 + a_1 \sum x_i^2 + \dots + a_n \sum x_i^{n+1} = \sum y_i x_i^1$$

...

$$a_0 \sum x_i^n + a_1 \sum x_i^{n+1} + \dots + a_n \sum x_i^{2n} = \sum y_i x_i^n$$

rozwiązanie układu liniowych równań algebraicznych

na przykładzie „prostej” widać, że punktów pomiarowych nie może być mniej niż parametrów dopasowania

dopasowanie chi-kwadrat (χ^2)

pomiar y_i dla $x = x_i$ może być wielokrotnie powtarzany -

każdy punkt (x_i, y_i) może posiadać własne

odchylenie standardowe σ_i

wówczas minimalizujemy wielkość

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^N \left(\frac{y_i - y(x_i, \mathbf{a})}{\sigma_i} \right)^2$$

oszacowanie „niedopasowania” (regresja liniowa)

$$\sigma^2_{a_j} = \sum_{i=1}^N \sigma^2_i \left(\frac{\partial a_j}{\partial y_i} \right)$$

pochodne łatwo policzyć z ostatecznych

wzorów na a i b